

ƏLİ BƏY HÜSEYNZADƏNİN ARXIVİNİN TƏSVİRİ

Vəzufə Xudiyeva

AMEA-M.Füzuli adına Əlyazmalar

Institutunun dissertantı

vazufe@mail.ru

Описание архива Али Бэй Хусейнзаде

Резюме: Описание архива Али Бэй Гусейнзаде, одного из виднейших представителей азербайджанско-турецкого общественного мнения, является основой информационного ресурса, отражающего наследие его наследия и общий обзор работ скульпторов, фотографий и картин. Али Бэй провел 34 года в Азербайджане, 44 года в Турции, проживая в Турции со всеми его сознательными жизнями эффективно. С этой точки зрения наследие выдающегося мыслителя хранится в архивах государственных архивов Азербайджана, Турции, музеев, частных архивов и архивов Эгейского университета.

Description of Ali Bey Husseinzade's archive

Abstract: The description of prominent Ali Bey Husseinzade's archive is fundamental in creating information resource which is reflect general review of his distributed works, photographs and paintings as well as promoting his heritage. Ali Bey spent his life in Azerbaijan and in Turkey. That is why, his heritage is collected both in Azerbaijan and Turkey state archives, museums, private archives and archives of the Aegean university.

Açar sözlər: Əli bəy Hüseynzadə, şəxsi arxiv, sənədlər, rəsmlər, məktublar, bibliografik təhlil

Ключевые слова Али бек Гусейнзаде, частный архив, документы, рисунки, письма, библиографический анализ

Keywords: Ali bay Huseynzade, private archive, documents, drawings, letters, bibliographic analysis

Giriş

Azərbaycan-türk ictimai fikrinin ən görkəmli nümayəndələrindən olan Əli bəy Hüseynzadənin arxivinin təsviri onun irsinin təbliğ olunması baxımından və mütəfəkkirin səpələnmiş halda olan əsərlərinin, fotoşəkillərinin, rəsm əsərlərinin ümumi icmalını əks etdirən bir informasiya resursunun yaradılması təməlidir. Bütün şüurlu həyatını səmərəli yaradıcılıqla keçirən Əli bəy ömrünü Azərbaycanda və Türkiyədə yaşayıb. Bu baxımdan görkəmli mütəfəkkirin irsi həm Azərbaycan, həm də Türkiyə dövlət arxivlərində, muzeylərdə, şəxsi arxivlərdə, Ege universiteti arxivində saxlanılır.

Məsələnin qoyuluşu

2014-cü ildə Azərbaycan ictimai fikrinin görkəmli nümayəndəsi, tanınmış maarifçi və yazıçı-publisist Əli bəy Hüseynzadənin anadan olmasının 150 illiyi münasibətilə ölkə başçısı tərəfindən Sərəncam imzalanıb. Bu Sərəncama əsasən

keçirilən silsilə tədbirlər vasitəsilə Əli bəyin azərbaycançılıq və türkçülük ideyasına nə qədər önəm verdiyi bir daha diqqətə çatdırılıb.

Belə ki, 2017-ci il iyunun 9-da Muzey Mərkəzində Azərbaycan ədəbi-ictimai fikrinin parlaq nümayəndəsi, görkəmli türkoloq, tanınmış mütəfəkkir və yazıçı-publisist Əli bəy Hüseynzadənin qızı Feyzavər xanım Alpsar tərəfindən Azərbaycan hökumətinə hədiyyə olunan sənət əsərləri, foto-sənədli arxiv və şəxsi əşyalardan ibarət sərgi-təqdimat keçirilib. Təqdimatda İstanbuldan gətirilən 161 əsərdən seçilmiş Əli bəy Hüseynzadənin, övladları Səlim Turan və Feyzavər Alpsarın yaratdığı bir sıra sənət əsərləri, Əli bəyin həyatının müxtəlif anlarını əks etdirən fotoşəkilləri, şəxsi əşyaları nümayiş edilib. Ümumiyyətlə, 37 təsviri sənət əsəri, 48 fotoşəkil, 53 şəxsi əşya, 22 orden, medal və nişanlar, eləcə də ipək üzərində çap olunmuş "Həyat" qəzeti Azərbaycana hədiyyə olunub.

Qeyd edək ki, Azərbaycan muzeylərinə ilk dəfə belə dəyərli əşyalardan ibarət kolleksiyanın hədiyyə olunması çox əhəmiyyətli hadisədir. Bu əsərlərin 61 ədədi Azərbaycana gətiriləndən sonra bərpa olunub.

Dövrünün qabaqcıl mütəfəkkiri və proseslərin fəal iştirakçısı olan Əli bəy Hüseynzadənin qoyduğu irs millətin özünüdərk etməsində çox önəmlidir. İrs həm də Azərbaycan və Türkiyə arasında mənəvi körpüdür. **Prezident İlham Əliyev (17.03.2018) Azərbaycan mütəfəkkiri Əlibəy Hüseynzadənin qızı Feyzavər Turan Alpsarın "Dostluq" ordeni ilə təltif edilməsi haqqında sərəncam imzalayıb.**

Ölkə başçısının verdiyi Sərəncama əsasən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illik yubileyi təntənə ilə qeyd olunacaq və o böyük şəxsiyyətlər, o cümlədən Əli bəy Hüseynzadə də yad ediləcək. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illik yubileyi haqqında verilən sərəncamlar Azərbaycan dövlətinin Cümhuriyyət fədailərini, o cümlədən Əli bəy Hüseynzadə şəxsiyyətini, onun zəngin irsini yüksək qiymətləndirdiyinin sübutudur.

Məsələnin həlli

Əli bəy Hüseynzadənin arxivinin daha çox hissəsi isə 8 iyun 2007-ci ildən Ege Universitetində saxlanılır. Əli bəyə aid əl yazma əsərlər, fotoşəkillər, məktublar, müxtəlif qəzet, jurnal və kitablardan ibarət arxiv, qızı Feyzavər Alpsar xanım tərəfindən Ege Universiteti (EU) Ədəbiyyat Fakültəsi Türk Dili və Ədəbiyyatı Bölümü arxivinə bağışlandı. Prof. Dr. Yavuz Akpınar, Hüseynzadəyə arxivində öz əsərlərinin əlyazmaları (şeyrləri, tərcümələri, elmi əsərləri) arasında ən çox diqqət çəkən sənədlərin, 1900-cü illərin əvvəllərindən etibarən tutduğu dəftərlər olduğunu açıqlayırdı. (6)

Türk Dili və Ədəbiyyatı Bölüm Başçısı Prof. Dr. Y.Akpınar, Əli Bəy Hüseynzadənin arxivi haqqında fikirlərini bildirərkən bunları vurğulayırdı - "Bəzi Azərbaycanlı yazarların əl yazılı sənədləri və əsərləri də bu arxivin bənzərsiz sənədləri arasındadır. Öz yazılarının nümayiş olunduğu bir çox qəzet və jurnal, arxivdəki sənədlərin əhəmiyyətli bir qisimini meydana gətirməkdədir. Kitablar isə az saydadır. Arxivin nəzərə dəyər sənədləri arasında fotoşəkillər də var. XIX əsrin sonlarından yaxın dövrə qədər geniş bir zaman diliminə şahid olan bu

fotoşəkillər, Hüseynzadə Əli bəyin ailə mühitinin xaricində bir çox tarixi, siyasi, ədəbi şəxsiyyət və fəaliyyəti əks etdirir. " (10)

Hüseynzadə arxivinin Türk Dili və Ədəbiyyatı fakültəsində xüsusi bir otaqda qoruma altına alındığını ifadə edən Akpınar, "Arxivin bütün sənədləri təşkil ediləcək, növlərə görə təsnif ediləcək, qeydiyyatdan keçiriləcək və hamısının kataloqu hazırlanacaq və internetdə oxuculara təqdim olunacaq. İrəlində bütün sənədlərin rəqəmsal olaraq xidmətə təqdim edilməsi də düşünülməkdədir. Arxivdəki sənədlər, imkan daxilində Türk Dili və ədəbiyyatı Araşdırmaları jurnalında da yayımlanacaqdır." (3)

Əli bəy Hüseynzadənin "Həyat" və "Füyûzât"da və digər Azərbaycanda nəşr olunan qəzet və jurnallarda yazdığı məqalələr arasında xüsusilə "Türklər Kimdir və Kimlərdən ibarətdir?" (Həyat, 1905, 8 dekabr) və "Siyasət-i Fürüset" ("İrşad", "Tərəqqi və Həqiqət" qəzetlərində çap edilmişdir, 1908) ən tanınmış əsərləri arasında yer alır. F.Schillerdən etdiyi mənzum tərcümə "Kəfalet yaxud vəfalı dostlar" adıyla dərc edilmişdir (İstanbul 1923). (1)

1926-cı ildə Bakıda verdiyi bir konfransın mətni olan "Qərbin iki dastanında türk" əsərinin içində (Bakı 1926) ədibin Avropalı şairlərdən çevirdiyi mənzum bölmələr də var (5). Uzun illər üzərində çalışdığı Hötenin "Faust" adlı əsərinin mənzum tərcüməsinin bir qismini çap etdirə bilmişdir (İstanbul 1932). Adam Smithin bir əsərini "Sərvət-i Miləl" adıyla "Maarif vəkalət" adına tərcümə etmiş, latın hərflərinin qəbuluna görə çap etdirilməmişdir; əl yazması nüsxəsi öz arxivindədir. Şeirlerini və şeir tərcümələrini bir dəftərdə yığdığı "Əbədi gözəlliklər" başlıqlı əsəri də arxivində yerləşir (4). Əli bəyin həyatı və əsərləri haqqında son zamanlarda Türkiyədə və Azərbaycanda elmi işlər, monoqrafiyalar yazılmışdır (7). Onun arxivinə əsaslanan ətraflı bir araşdırma Əli Heydər Bayat tərəfindən reallaşdırılmışdır: Əli bəy Hüseynzadə (2. bs., Ankara 1998). Azərbaycanda Ofeliya Bayramlı, Əli bəyin müxtəlif əsərlərini və yazılarını yığaraq bir neçə kitab halında ayrı-ayrı nəşr etdirdikdən sonra "Əli Bəy Hüseynzadə: Seçilmiş Əsərləri" adıyla iki cild olaraq nəşr etmişdir (Bakı 2008). (8)

Əli bəy Hüseynzadənin arxivi qızı Feyzavər Alpsar tərəfindən Ege Universiteti Ədəbiyyat Fakültəsi Türk Dili və Ədəbiyyatı Bölümü Arxivindən bağışlanmışdır.

Əli bəy Hüseynzadənin qızı Feyzavər Alpsarın atasının şəxsi arxivinin qalan hissələrini Azərbaycan "İstiqlal Müzeyi"nə hədiyyə etməsinə (2017) qədər Əli bəyin irsindən Azərbaycanda qalan üç rəsm əsərindən biri "Yaşlı bir qadın və gənc qız"ın portreti idi. 1910-cu ildə Azərbaycanı tərk etməmişdən əvvəl (Əhməd Salyaninin həyat yoldaşı Hüsniyə, 75 yaşındakı əmisi oğlu Nişə və Ali bəyi qardaşı 11 yaşlı qızı olan Böyükxanım, İsmayıl bəy) Salyanda qələmlə çəkilmiş olduğu rəsmi rəsm-peyzaj sənətçisi Səttar Bəhlulzadənin qardaşı oğlunun ailə kolleksiyasındadır.

Bu rəsmlərdən biri də Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyində olan Əli bəyin babası "Şeyxülislam Əhməd Salyani"nin portretidir. Yağlı boya ilə işlənmiş bu portret 1900-cü ildə çəkilmişdir. Bu portret Əli bəy üçün çox önəmli idi. Osmanlı

İmperiyasının son günlərində Hindistana səfər edərkən hətta onu da özü ilə götürmüşdü. (2)

O, əsərlərindən birində Bibiheybət məscidini təxminən 1905-1907-ci ildə təsvir edir. Məscid 1936-cı ildə kommunist hakimiyyət orqanlarının din əleyhinə mübarizəsinin bir hissəsi kimi partladılmışdır. Milyonçu və xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin Tağıyevin uzaqgörənliyi sayəsində şəkil Azərbaycanda qalır. Hekayəyə əsasən, Bakıdakı Britaniya konsulunun şəklini çəkmək və Londona göndərmək istədiyini eşitdikdə, Hacı bunun əvəzinə rəsmiini aldı: "Bizim qədim məscidimizin şəkli şəhərimizdə qalmalıdır. İndi Milli İncəsənət Muzeyində saxlanılır. Əli bəyin arxivindəki iki portret xüsusi qeyd olunur - Atatürk (1915) və Şeyx Şamil (1916). Onların keyfiyyəti göstərir ki, Əli bəy Hüseynzadə 20-ci əsrdə Azərbaycan rəssamlığının, rəngkarlığının öncüllərindən hesab edilə bilər. (9)

Əli bəyin rəngkarlıq nümunələri ailəsinin nəzarətində qalırdı və bir neçə il bundan əvvəl Parisdəki vəfat edən oğlu Səlim bəydə də atasının bir çox əsərləri vardı. Digər əsərlər sənətçinin qızı Feyzavər xanıma aid idi. Feyzavər Alpsar atasının şəxsi arxivini 2017-ci ildə Azərbaycan Respublikasına təhvil verdi. Hazırda bu arxiv "İstiqlal Müzeyi"ndə saxlanılır.

Əli bəy Hüseynzadənin "İstiqlal Müzeyi"ndə saxlanan şəxsi əşyalarının etiketajları bunlardır:

1. Dəf. "Şahmaran"- "İlanların ilahəsi. Müəllif - Feyzavər Alpsar Turan (d. 31 dekabr 1920). Dəri, taxta, metal.
2. "Şahmaran"- "İlanların ilahəsi". Müəllif - Feyzavər Alpsar Turan (d. 31 dekabr 1920). Dəri, taxta, ip. 38x30 sm.
3. "Şahmaran"- "İlanların ilahəsi". Müəllif - Feyzavər Alpsar Turan (d. 31 dekabr 1920). Kağız. 45x36 sm.
4. "Şahmaran". Müəllif - Feyzavər Alpsar Turan (d. 31 dekabr 1920). Kağız. 40x40 sm.
5. "Şahmaran". Müəllif - Feyzavər Alpsar Turan (d. 31 dekabr 1920). Kağız. 40x40 sm.
6. "Şahmaran". Müəllif - Feyzavər Alpsar Turan (d. 31 dekabr 1920). Kağız. 40x40 sm.
7. Fotoşəkil. "Səidə Turan". Müəllif - Səlim Turan (d. 9 iyun 1915, ö. 13 oktyabr 1994). Kağız, fotoşəkil. 26x20 sm.
8. Miniatur. Müəllif - Səlim Turan (d. 9 iyun 1915, ö. 13 oktyabr 1994). Kağız. 30x25 sm.
9. "M.K. Atatürk". Müəllif - Əli bəy Hüseynzadə (d. 24 fevral 1864, ö. 17 mart 1940). Kağız. 31x23 sm.
10. "Əli bəy Hüseynzadə həbsxanada uşaqları ilə görüşdə". Müəllif - Əli bəy Hüseynzadə (d. 24 fevral 1864, ö. 17 mart 1940). Kağız. 34x23 sm.
11. "Səlim Turanın uşaqlığı". Müəllif - Əli bəy Hüseynzadə (d. 24 fevral 1864, ö. 17 mart 1940). Kağız. 52x40 sm.
12. Abstrakt. Müəllif - Səlim Turan (d. 9 iyun 1915, ö. 13 oktyabr 1994). Kağız. 67x83 sm.

13. Heykəl. “Səmavi rəqs”. Müəllif - Səlim Turan (d. 9 iyun 1915, ö. 13 oktyabr 1994). Gips, metal. 50x22 sm.
14. Heykəl. Müəllif - Səlim Turan (d. 9 iyun 1915, ö. 13 oktyabr 1994). Gips, metal. 40x21 sm.
15. Boya qutusu. Səlim Turana (d. 9 iyun 1915, ö. 13 oktyabr 1994) aid. Taxta. 32x25 sm.
16. Qələm qabı ilə. Əli bəy Hüseynzadəyə (d. 24 fevral 1864, ö. 17 mart 1940) aid. Taxta. 19 sm.
17. Pensne qabı ilə. Əli bəy Hüseynzadəyə (d. 24 fevral 1864, ö. 17 mart 1940) aid. Metal, şüşə, dəri. 10x3 sm.
18. Yemək dəsti - bıçaq, çəngəl, qaşığı. Əli bəy Hüseynzadəyə (d. 24 fevral 1864, ö. 17 mart 1940) aid. Metal.
19. Yazı dəsti - biz, iynə qabı, qayçı. Əli bəy Hüseynzadəyə aid (d. 24 fevral 1864, ö. 17 mart 1940). Metal.
20. Qol düymələri. Əli bəy Hüseynzadəyə (d. 24 fevral 1864, ö. 17 mart 1940) aid. Metal.
21. Müxtəlif ölkələrin pul vahidləri. Əli bəy Hüseynzadəyə (d. 24 fevral 1864, ö. 17 mart 1940) aid. Kağız.
22. Həyat qəzeti. Əli bəy Hüseynzadənin (d. 24 fevral 1864, ö. 17 mart 1940) redaktoru olduğu. İpək.
23. “Səidə Turan”. Müəllif - Əli bəy Hüseynzadə (d. 24 fevral 1864, ö. 17 mart 1940). Kağız, karandaş. 17x19 sm.
24. “Avtoportret”. Müəllif - Səlim Turan (d. 9 iyun 1915, ö. 13 oktyabr 1994). Kağız. 14x10 sm.
25. “Naməlum qadın”. Müəllif - Əli bəy Hüseynzadə (d. 24 fevral 1864, ö. 17 mart 1940). Kağız. 14x23.5 sm.
26. “Səidə Turan”. Müəllif - Əli bəy Hüseynzadə (d. 24 fevral 1864, ö. 17 mart 1940). Kağız, karandaş. 23.5x18.5 sm.
27. “M.K.Atatürk və Lətifə xanım”. Müəllif - Əli bəy Hüseynzadə (d. 24 fevral 1864, ö. 17 mart 1940). Kağız. 18.5x18 sm.
28. “Əli bəy Hüseynzadənin karikaturası”. Müəllif - Səlim Turan (d. 9 iyun 1915, ö. 13 oktyabr 1994). Kağız, karandaş. 21x13.5 sm.
29. “Mənzərə”. Müəllif - Əli bəy Hüseynzadə (d. 24 fevral 1864, ö. 17 mart 1940). Kağız. 27.5x20.5 sm.
30. “Əli bəy Hüseynzadə”. Müəllif - Səlim Turan (d. 9 iyun 1915, ö. 13 oktyabr 1994). Kağız. 41x25 sm.
31. “Axund Əhməd Səlyani”. Müəllif - Səlim Turan (d. 9 iyun 1915, ö. 13 oktyabr 1994). Kağız. 41.5x25 sm.
32. Skripka. Əli bəy Hüseynzadəyə məxsus. Metal, ağac. 62x22.5 sm.
33. Stəkan altlığı. 2 ədəd. Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Metal. 6.5x6 sm.
34. Divar bəzəyi. Metal. 15.5x11.5 sm.
35. Oymalı taxta qutu. İçərisində qurudulmuş dəniz atı var. Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Taxta. 11.5x6.5 sm.

36. Naxışlı məcməyi. Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Metal. 27x8.5 sm.
37. Bıçaq qını ilə. Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Metal. 23.5x3 sm.
38. Bıçaq qını ilə. Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Metal, dəri. 24x3 sm.
39. Məktub açmaq üçün bıçaq. Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Metal. 19x3 sm.
40. Məktub açmaq üçün bıçaq. Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Metal. 20x3.5 sm.
41. "Səlim Turanın karikaturası". Müəllif - naməlum. Kağız, karandaş. 21x13.5 sm.
42. "1903-cü il Şamaxı zəlzələsindən sonra". Müəllif - Əli bəy Hüseynzadə. Kağız, karandaş. 28x21 sm.
43. "Edhiyə xanımın karikaturası". Müəllif - Səlim Turan. Kağız, karandaş. 32x24 sm.
44. Orden "Məcidiyə". Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Metal. 7.5x6 sm.
45. Orden "V dərəcəli I Georq". Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Metal. 6x3.5 sm.
46. Orden. "IV dərəcəli Şiri-Xurşud". Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Metal. 5.5x6.5 sm.
47. Cib saati. Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Metal, şüşə.
48. Cib saati. Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Metal, şüşə.
49. Hərb medalı. Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Metal. 5.5x5.5 sm.
50. Şəxsi möhürlər. Əli bəy və Feyzavər Hüseynzadələrə aid. Metal.
51. Medal "Məcidiyə". Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Metal. Diametr 2 sm.
52. Döş nişanları. Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Metal.
53. Üzüklər. Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Metal.
54. Qol düymələri. Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Metal.
55. Döş nişanları. Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Metal.
56. Medal. Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Metal. Diametr 2 sm.
57. Yarıq ulduzları. Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Metal. 1x1.2 sm.
58. Adlıqlar. Əli bəy Hüseynzadə və həyat yoldaşı Edhiyə xanıma aid.
59. Hərbi geyim nişanları. Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Metal.
60. "Nisəxanım və İsmayıl bəyin qızı Böyükxanım. Müəllif - Əli bəy Hüseynzadə. Kətan, yağlı boya. 90x72 sm.
61. "Natürmort". Müəllif - Əli bəy Hüseynzadə. Kətan, yağlı boya. 44x60 sm.
62. "Musa və Çoban". Müəllif - Əli bəy Hüseynzadə. Taxta, yağlı boya. 30x22 sm.
63. "Səidə xanım". Müəllif - Əli bəy Hüseynzadə. Kətan, yağlı boya. 34x26 sm.
64. "Əli bəy Hüseynzadə iş masasında". Müəllif - Səlim Turan. Kağız, yağlı boya. 11x6.5 sm.
65. "Mənzərə". Müəllif - Səlim Turan. Kətan, yağlı boya. 24x34 sm.
66. "Sahil mənzərəsi". Müəllif - Səlim Turan. Kağız, qarışıq texnika. 21x63 sm.
67. "Bibiheybət məscidi". Müəllif - Əli bəy Hüseynzadə. Kağız, sulu boya. 38.5x30 sm.
68. "Şeyx Şamil". Müəllif-Əli bəy Hüseynzadə. Kağız, qarışıq texnika. 38x30.5 sm.
69. "Ömər Xəyyam". Müəllif - Əli bəy Hüseynzadə. Kağız, qarışıq texnika. 33.5x29.5 sm.

70. "Şah Süleyman türbəsi". Müəllif - Əli bəy Hüseynzadə. Kağız, sulu boya. 38x28 sm.

71. "Naməlum qadın". Müəllif - Səlim Turan. Kağız, qarışıq texnika. 89x75 sm.

72. Şamdanlar. Əli bəy Hüseynzadəyə aid. Metal. 15x24 sm.

73. Fotoşəkil

Nəticə

Müxtəlif dövənlərdə azərbaycanlılar ictimai-siyasi proseslərlə əlaqədar olaraq dünyanın dörd bir tərəfinə səpələnmişdir. Mühacirətdə yaşayan ziyalı və yaradıcı insanların irsi Sovet İttifaqının dağılması və Azərbaycanın müstəqilliyini bərpa etməsinə qədər tam olaraq yayınlanmamış, cəmiyyət üçün əlçatan olmamışdır. Həqiqətən də Azərbaycanda bir çox insanlar xaricdə yaşayan ziyalılar, dövlət xadimləri, sənətkarlar haqqında heç nə bilmirdi. Uzun illərin sürgünündən sonra mühacirlərin əksəriyyəti öz ölkələrini ziyarət edərək, ictimai qurumlara, muzeylərə və fərdlərə hədiyyələr vermişdir. Müxtəlif səbəblərdən gələ bilməyən sənətkarlar öz işlərini başqaları ilə Bakıya göndərirdilər. Nəticədə, Azərbaycanda və respublikadan kənarında muzeylərdə və şəxsi kolleksiyalarda yüzlərlə irs nümunələri var. Təbii ki, bütün bu irs nümunələrini araşdırıb aşkara çıxarmaq və toplanmış məlumatları sistemləşdirərək informasiya məkanına təqdim etmək aktual olaraq qalır.

Ədəbiyyat

1. Hüseynzadə, Əli Tercüme-i Halı Varakası (23 Ramazan 1329/4 Sentyabr 1327), Hüseynzadə Əli Turan Arxivi, vr. 1-3; a.mlf, Bioqrafiya şərti xərcləri (fevral 1935),
2. Hüseynzadə, Əli Turan Arxivi, vr. 1-8 (şeyrlər topladığı kitabın başında); Saide Santur,
3. Əli Hüseynzadə (Əli Turan) 1864-1940: Türk düşüncəsi, yazıçı, Hüseynzadə Əli Turan Arxivi;
4. Sadettin Nüzhet Ergün, Türk şairləri, İstanbul 1936, II, 475-482;
5. Hilmi Ziya Ülkən, Türkiyədə Çağdaş Düşüncə Tarixi, Konya 1966, s. 425-439;
6. "Türkçülünün və Türk Sosializmin Atası Əli Turan", Yeni İnsan, VII / 84, İstanbul 1969, s. 6-11, 21-28; VIII / 85 (1970), s. 6-11, 21-25;
7. İsmət Ergin, Ali Bey Hüseynzadə Həyatı, Əsərləri və Füyûzat Dergisi və Hayat Gazetesi'nde bir bölüm (mezuniyyət tezi, 1970), İÜ Ed. Fak .;
8. İlham Həbibullayev, Hüseynzadə Əli Bəy (Turan) Həyat və Fikirlər (aspirantura - 2001), İÜ Sosial Elmlər İnstitutu;
9. Azər Turan, Əli Bey Hüseynzadə, Moskva, 2008;
10. Yusuf Akçura, "Hüseynzadə Əli Bəy", TY, Series I: VIII / 81 (1331/1915), s. 2550-2556; II. serial: sy. 82 (1331), s. 2566-2570; III. serial: sy. 83 (1331), s. 2581-2585-ci maddələrində (bax: Sabahtin Çağın, Kardas Ədəbiyyat, s.23, Ankara 1992, s. 32-44);